

Iedereen heeft ongelijk

Verhofstadt jukt. Hij kan nooit zijn nieuwe lijffilosoof gelezen hebben. Te horen aan zijn Engels, heeft hij vroeger nooit de 580 bladzijden van *The Open Society and Its Enemies* doorgenomen. Afgaand op zijn agenda als premier, heeft hij helemaal niet de tijd om die turf nu in het Nederlands tot zich te nemen, zelfs niet diagonaal. Bovenal, als hij echt een fan van Karl Popper was, zou hij niet nagezegd hebben dat deze Popper nu eindelijk na 62 jaar vertaald is, maar zou hij geweten hebben dat al in 1950 een vertaling verschenen is: *De vrije samenleving en haar vijanden*, in twee ferme boekdelen (uitgeverij F.G. Kroonder, Bussum).

Maar sinds vorige maand glundert het aanminnige gelaat van Karl Popper ons weer toe, nu de nieuwe vertaling van zijn magistrale *De open samenleving en haar vijanden* (uitgeverij Lemniscaat) in de boekhandel ligt. Ultrakort samengevat: Popper fileert alle totalitarismen door een diepgaande, vlijmscherpe analyse van het historicisme en irrationalisme van Plato, Hegel, Marx en hun vele geestesverwanten. Wat heb ik genoten van dit heldere en overtuigende boek, toen ik het in 1975 las. Zijn *Open Society* was toen, midden in de Koude Oorlog, even actueel als tijdens de Tweede Wereldoorlog toen hij het schreef.

Hoe zit het vandaag? De open samenlevingen houden zich redelijk staande, al groeit het aantal totalitaire aanvallen met de dag. Ik doel daarbij niet op een *usual suspect* als het islamisme, maar op al het religieus geïnspi-

reerde handelen in de VS en elders. En ook op sterke mannenretoriek over de geringe waarde van de democratie, of die nu uitgestoten wordt door Poetin, Mugabe of Ahmadinejad. Ook dogmatici, Cubafidelen, anarchistische romantici en dweperige mystici mogen zich aangesproken voelen. Evenals zij die erop los prediken dat alle culturen en religies even 'goed' zijn en in het bevestigen van hun verhevenheid evenveel 'gelijk' hebben. Racisten en fascisten mogen natuurlijk evenmin de stoelendans ontspringen.

Dat zijn wel heel veel boosdoeners bij elkaar en niet eens allemaal van hetzelfde allooi. Toch scheer ik ze bewust over één kam: ze hebben gemeen dat ze een beroep doen op irrationaliteit, om in Popperiaanse termen te blijven. Doctrines, utopieën, rassentheorieën: ze baseren zich bij voorbaat op hartstochten, intuïties, natuurkrachten en andere irrationele abstracties als 'de zin van de geschiedenis', 'de ziel van het volk' of 'de stem van het bloed'. Ze gedijen juist door de rede te negeren, die spelbederver die naar feiten verwijst, almaar twijfel zaait en lastige vragen stelt. Ze zijn die liever kwijt dan rijk, zo'n ergerlijke wijsneus die onophoudelijk kritisch is.

Het is niet een opperheerschappij van de rede die Popper verdedigt, maar een kritisch rationalisme dat ook zichzelf onder de loep neemt. In Poppers omschrijving: 'Het is het besef dat we niet te veel van de rede moeten verwachten, dat argumenten zelden doorslaggevend zijn, ook al zijn argumenten het enige middel

om bij te leren – niet om klaar te zien, maar om klaarder te zien dan voorheen.'

Een ultieme waarheid bestaat niet, dus heeft niemand die in pacht. Culturen en religies zijn niet even 'goed' of 'juist', maar even zoekend, even dwalend. Beschaving betekent niet de waarheidsaanspraak van de Ander respecteren, maar erkennen dat iedereen ongelijk kan hebben. Deze socratische nederigheid, de aanvaarding van een kleurrijke onwetendheid en onzekerheid, is verontrustend dun gezaaid vandaag. Ook bij Open VLD. Dat Verhofstadt dus maar eens Popper leest.

Fineerwerk

'k Ga verhuizen. Naar Finland. Het minst corrupte, het zesde gelukkigste en het dunst bevolkte land in Europa. Briljant onderwijs, 's werelds meest vrije pers en trossen wilde bessen. Zal ontsnappen aan de ergste opwarming, en wordt het te sneeuwig dan verstrekt de onberispelijke welvaartsstaat gratis spikes onder de schoenen.

Ten overvloede mag het nu ook prat gaan op het verstandigste regeeridee sinds lang. Nee, niet dat vrouwen in de meerderheid zijn in de nieuwe regering. (Finland gaat weerleggen dat regerende vrouwen het per definitie beter doen.) Wel dat de regering daar nu actieplannen opmaakt. Dat doen ministers hier ook, zegt u, beleidsplannen opstellen (die niemand ooit leest). Het verschil met Finland is 1. dat het daar om een zeer beperkt aantal plannen gaat, die 2. departementen en sectoren overschrijven of doorsnijden.

Momenteel gaat het om vier programma's: burgerparticipatie en informatiemaatschappij, werkgelegenheid en ondernemerschap. Dat klinkt saai en technocratisch - je kunt nu eenmaal niet overal flitsend paars hebben - maar het is daar wel een regenboogcoalitie voor de midzomernacht: liberale centrumpartij, conservatieve nationale partij, Zweedse minderheidspartij en groenen, en zoals gezegd meer V dan M.

Elk programma wordt geregisseerd door de meest relevante minister, geleid door een hoge ambtenaar als programmadirecteur en uitgevoerd door een team ambtenaren uit verschillende ministeries. Met andere woorden, de Finnen doen een gooi naar een regering met homogene bevoegdheden. Zo'n aanpak mag dan ook doen verhoppen dat een regering effectief in staat is om grote kwesties gericht en over langere termijn op de horens te nemen, in plaats van in het wilde weg te reageren op krantenkoppen en actiegroepen. Ze hebben er trouwens ervaring mee, sinds hun vijfjarenplan (1998-2002) voor 'ervaren' werknemers. Zoveel doordachter en werkzamer dan het Generatiepact bij ons.

Vergelijk inderdaad met België. Niet alleen is het beleid hier opgesplitst tussen zes regeringen, maar ook nog eens wezelachtig opgedeeld binnen elke regering (gehandicapten nu eens bij Welzijn, dan weer onder Werk, van dat soort). België is, zoals de meeste landen trouwens, een vermoeiend eilandenrijk, met vele veer- of roeibootjes tussen de eilandjes.

Bovendien staat de uitvoering vaak ver af van het beleid zelf. Dat is grotendeels het resultaat

van de nieuwe publieke management-ideologie (NPM) die de geïndustrialiseerde wereld geteisterd heeft. De Weberiaanse bureaucratie van de publieke sector kreeg plastische chirurgie voorgeschreven, moest omgebouwd worden naar het model van de privé sector, en afgeslankt door uitbesteding aan verzelfstandigde instellingen of semi-autonome agentschappen. Verantwoording wordt daardoor echter moeilijker, en coördinatie bijna onmogelijk. En een regering riskeert beleid te formuleren en beslissingen te nemen in een vacuüm zonder toereikende input van de uitvoerders.

Het NPM-motto was en is (in de woorden van Tony Blair): wat telt is wat werkt. O.k., het probleem is alleen, zoals Guy Lodge en Suzanna Kalitowski stellen in een rapport van het Britse *Institute for Public Policy Research (Innovation in Government: international perspectives on civil service reform)*, dat beleidsmakers dikwijls niet weten wat werkt. En omdat de openbare functies en opdrachten tegenwoordig zo versnipperd zijn over regeringen, departementen en agentschappen, heeft de openbare dienst ook geen collectief geheugen meer. Dezelfde vergissingen worden opnieuw en opnieuw gemaakt (het meest nog bij de informatisering van diensten). Zoals overigens ook in de privé sector.

Nieuwe initiatieven worden om de haverklap geëvalueerd, maar die evaluaties slaan meestal op de uitvoerders (doen ze het goed? halen ze hun doelstellingen?), en gaan zelden over de vraag of het beleid wel behoorlijk doordacht en doorgesproken is. Lijsten worden opgesteld, van scholen, ziekenhuizen, rechtbanken...

zonder de vraag te stellen of de streefdoelen wel verantwoord zijn.

Het NPM-model moest bestuur beter, soepeler en efficiënter maken. Maar wie kan laten zien dat dat inderdaad bereikt is? De oude openbare sector mag vaak pafferig en inefficiënt geweest zijn, hij had wel het voordeel van een grotere eenheid. En hij had ook zijn eigen flexibiliteit, precies omdat hij niet hardnekkig *targets* en performantie-indicatoren moest nastreven.

Het zou dan ook mogen beginnen dagen dat we het verkeerde model voor de 21ste eeuw hebben. Ten eerste overschrijden de grote kwesties – economische concurrentie, klimaat, misdaad – de nationale, laat staan de regionale en departementale grenzen. Je organiseert je eigen verlamming met, in een voorschotgroot land, drie of vier ministers van leefmilieu, en nog een staatssecretaris voor duurzame ontwikkeling, en een minister-president die dan weer geen verkeersvignet wil, enzovoort enzomeer. Ten tweede zet het 'efficiënte' NPM-model de mensen in de vrieskou: ze worden louter als 'klanten' gezien.

We moeten dus allemaal hopen dat Finland het nieuwe model gevonden heeft. Of om ook eens iets aardigs te zeggen over de nieuwe Nederlandse regering: die heeft ook een paar project- en programmaministers. Het idee is nog van D66, dat een kleinere overheid wilde met minder ministers die elkaar voor de voeten liepen. Vijf of zes excellenties moesten volstaan om gericht problemen als milieuvervuiling of stadsverloedering aan te pakken.

Het handwerk kon aan staatssecretarissen overgelaten worden. De ministerraad zou gaan functioneren als een denktank voor en over de toekomst van Nederland, en niet meer als een verzameling individuen die elkaar op leven en dood bestreden. Wouter Bos van de PVDA zou voor dit idee gepleit hebben bij de regeringsonderhandelingen. Resultaat: Balkenende IV telt een minister meer, maar ook twee extra bewindslieden met eindverantwoordelijkheid op hun terrein: wonen-wijken-en-integratie; jeugd-en-gezin. Zij moeten de regie naar zich toe zien te trekken, de bestuurlijke schotjes-mentaliteit doorbreken en tot een 'integraal beleid' proberen te komen. Het is een begin, maar nog ver weg van het Finse model.

Maar voor ik vertrek, ga ik toch nog eens kijken naar de wijnprijzen in Finland.

Amerikaans geloof, Europees ongeloof

Waarom mogen inkomensverschillen groter zijn in Amerika dan in Europa? Waarom geloven meer Amerikanen dan Europeanen dat de krantenjongen het tot multimiljonair kan schoppen? Het antwoord op die vragen doet ertoe, want het heeft verstrekkende gevolgen voor de inrichting van de welvaartsstaat.

Amerikanen zouden de diepe overtuiging koesteren dat motivatie, inzet en hard werken de sleutels zijn voor maatschappelijk succes. Mislukken dingen, dan is dat eigen schuld. Europeanen zijn sceptischer over de mogelijkheden van mensen om hun eigen sociaal-economisch lot te bepalen. Europeanen zouden

geloven dat pech en geluk veel belangrijker zijn, soms zelfs meer dan eigen inzet.

In de *American Economic Review* (december 2006) schrijven Harvard-economisten Alesina en Angeletos dat het niet verwonderlijk is dat Amerikanen geen grote welvaartsstaat willen en Europeanen wel. Amerikanen weigeren te betalen voor klaplopers. Europeanen helpen graag iedereen die door het noodlot getroffen wordt, ook al lopen ze het risico daarbij ook uitvreters te financieren.

Dat is bekend. Fascinerend is wel dat die verschillende opvattingen leiden tot een *self-fulfilling prophecy*. De Amerikanen kiezen voor een kleine welvaartsstaat met lage belastingen. Bijgevolg loont het meer om inzet te tonen, te leren, hard te werken en carrière te maken. Door de lagere belastingen wordt het geloof in eigen mogelijkheden bevestigd, omdat een groter deel van economisch succes feitelijk op grotere inzet terug te voeren is.

Ook bij de Europeanen wordt het pessimisme over menselijke mogelijkheden bevestigd. Door hogere belastingen en uitkeringen loont het minder om de arbeidsmarkt te betreden, te leren, hard te werken en carrière te maken. Daardoor neemt het aandeel van geluk en pech in iemands sociaal-economische positie toe. De Europeaan ziet bevestigd dat inzet daadwerkelijk minder belangrijk is in vergelijking met toeval.

De grote paradox is dat het geloof in de Amerikaanse droom nergens op gebaseerd is, net zo min als de Europese scepsis over eigen kunnen. Als er in Amerika inderdaad meer kans

zou zijn op sociale promotie dan in Europa, dan ligt de lakmoesproef voor de hand: kijk welk effect het inkomen van ouders heeft op het inkomen van kinderen. Hoe kleiner het effect van ouderlijk inkomen, hoe meer sociale stijging van kinderen aan eigen verdiensten kan toegerekend worden.

De statistiek is echter zonneklaar. Het is een misvatting dat de Amerikaan uitzonderlijk dynamisch en sociaal mobiel is. In Amerika hangt het succes van kinderen zo sterk af van hun achtergrond dat je veeleer kunt spreken van de Amerikaanse nachtmerrie. Ben je geboren voor een *nickel*, word je niet snel een *dime*. De Amerikaanse droom is nog meest van toepassing op de Scandinavische landen: nergens ter wereld is de inkomensmobiliteit hoger.

Waarom blijven Amerikanen dan toch, in weerwil van alle statistieken, volhouden dat zij in het land van de onbegrensde mogelijkheden leven? En waarom blijven Europeanen ten onrechte geloven dat mensen maar een beperkte invloed op hun sociaal-economisch lot hebben?

Roland Bénabou (Princeton) en Jean Tirole (MIT) geven in *Quarterly Journal of Economics* (april 2006) een verklaring. Mensen hebben behoefte om hun geloof in stand te houden, al hebben ze aantoonbaar ongelijk. De reden is dat mensen te veel in het heden leven en te laat inzien dat ze te weinig hun best gedaan hebben en te weinig geïnvesteerd hebben in opleiding en carrière. Mensen proberen te ontsnappen aan de verlokkingen op de korte termijn door zichzelf (of hun kinderen) voor te houden dat inzet loont en iedereen uiteindelijk

krijgt waar hij recht op heeft. Als ze vervolgens geconfronteerd worden met bewijzen van het tegendeel, zullen ze proberen die te vergeten, te negeren of te verdringen om zo hun geloof intact te houden dat hard werken uiteindelijk beloond wordt.

Amerikanen lijden dus aan collectieve cognitieve dissonantie. De wereld is niet eerlijk, maar Amerikanen blijven geloven dat iedereen krijgt waarop hij recht heeft. Mensen die door toeval mislukt zijn, worden ten onrechte als *losers* beschouwd, ook door zichzelf.

Europeanen hebben een realistischere kijk op de economische werkelijkheid. En pechvogels zijn ontegenzeggelijk beter af hier. Maar het Europese ongeloof in eigen kunnen heeft ook een keerzijde. Te genereuze welvaartsstaten kunnen leiden tot verval van arbeidsethos, ook over de generaties heen.

Helaasheid van een ding

Na de dood van God geloofde de mens dat hij de weg kwijt was. Gelukkig heeft hij die terug gevonden. Dankzij satellieten.

In den beginne was die nieuwe wegwijzing enkel voorhanden voor autobestuurders, maar nu bestaat ze ook in draagbare vorm. Dus zie je meer en meer voetgangers met een zwart doosje op hun borst of in hun jaszak, dat ze mondelinge bevelen geeft. 'Binnen 300 meter, draai naar rechts!'

De monotone stem is niet bijzonder welopgevoed (ze zegt 'asjeblijf' noch 'dank u'), maar

elke sukkel plooit zich wel gewillig naar haar voorschriften. Omdat hij weet dat ze de waarheid in zich draagt. Omdat hij weet dat een GPS een signaal zendt naar duizenden kilometers boven zijn hoofd, dit signaal zijn positie identificeert op de centimeter na, waarna een schermje de te volgen weg aangeeft op een wegen- of stratenkaart. Een revolutie – waarvan hij de draagwijdte nog niet beseft.

Millennia lang heeft de mens de weg moeten vragen aan onbekenden. Dat was vernederend, soms lachwekkend, maar zo ontmoette hij tenminste ook nieuwe vrienden en bezocht hij onverwachte plekken. Door verloren te lopen, ontdekte hij nieuwe horizonten (Christoffel Columbus) en exotische volkeren (pater Damiaan).

Vandaag weet hij waar hij naartoe gaat, en spreekt met niemand meer, nergens ter wereld, ook niet op de hoek van zijn straat. Hij is in kaart gebracht, hij weet zich veilig en zeker. Wil hij verloren lopen, moet hij alleen maar het machientje uitschakelen (of wachten tot de batterij plat is), maar dat doet hij niet. De mens vandaag waant zich bevrijd van een dwang. In werkelijkheid heette zijn dwang 'vrijheid'.

Want de satelliet is ook een controle-instrument. Met GPS weten we waar we zijn, maar zijn we niet meer alleen om dat te weten. De mens is het enige lokaliseerbare wezen geworden. Elke keer dat hij zijn GSM of GPS doet oplichten, kan hij zich niet meer verbergen – kan hij raketten, de politie of zijn vrouw verwachten. De mens heeft dus niet alleen de smaak van flaneren en rondwalen verloren,

hij is ook nog een andere luxe kwijt: verborgenheid, geheimhouding.

Toe, vader, vergader niet meer

Vergaderen, mensen zouden het niet moeten doen. Vergaderen is saai en duf en grijs en vervelend. Van mensen wordt verwacht dat ze creatief zijn tijdens een vergadering, maar de meeste vergaderingen creëren precies die omstandigheden die zo min mogelijk ruimte bieden voor creativiteit.

Martin Seligman en zijn Amerikaanse collega-psychologen hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar de goede eigenschappen van mensen en de situaties waarin die zich het best kunnen uiten. Iemand is creatief, zeggen ze, als hij met ideeën komt die zowel origineel als bruikbaar zijn. Dat lukt om te beginnen minder goed als mensen tijdsdruk ervaren. Als voor een bepaald tijdstip een beslissing moet genomen worden, zoals bij de meeste vergaderingen, slagen mensen er minder goed in om lekker wild alle kanten uit te denken. Ze hebben dan het gevoel dat ze al een beetje klem zitten.

Verder blijken mensen minder creatief als ze het gevoel hebben dat ze beoordeeld worden, en een groep vergaderende collega's moet wel heel zacht, lief en welwillend zijn, wil iemand die een idee spuit niet het gevoel hebben dat de anderen daar een mening over hebben. Sterker nog, tijdens de meeste vergaderingen zijn er meteen mensen die roepen waarom een vers geopperd idee niet werkt. Wat vervolgens ook creativiteitsremmend werkt voor de ideeën

waarmee anderen nog hadden kunnen komen. Want om echt creatief te zijn, moeten mensen het gevoel hebben – in elk geval op het moment zelf – dat *anything goes*, dat alles kan.

Alle romantische ideeën over tragisch lijdende grote kunstenaars ten spijt, blijken mensen het meest creatief als ze het gevoel hebben dat anderen achter hen staan, openstaan voor wat ze willen, en als het even kan, bereid zijn om hen een duwtje in de goede richting te geven. Dat alles, zeggen de psychologen, in een prettige, informele omgeving.

Tot slot helpt het als mensen een goed humeur hebben – een slechte bui maakt dat iemand zichzelf geestelijk in elkaar frommelt, maar wie vrolijk is, kan zichzelf het hele heelal door denken. Vrolijkheid, kom er maar eens om op de gemiddelde vergadering – waar de creatiefste activiteit die je kunt bedenken meestal iets is als het inkleuren van alle letters 'o' in de tekst van de notulen van de vorige keer. Zonde van de tijd, de inkt en je humeur. Dus, ga niet vergaderen. Ga iets plezierigs doen, krijg een goed humeur en word misschien zelfs een beetje creatief.

Gilbert De Swert